

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
گرایش: حقوق خصوصی

عنوان:
مقایسه لایحه اصلاحی قانون تجارت
با قانون تجارت ۱۳۱۱ در خصوص برات، سفته و چک

استاد راهنما:
دکتر مهدی شهلا

استاد مشاور:
دکتر محمد شجاعیان

نگارش:
محمد امیدی مهر

تابستان ۹۱

چکیده

نگارنده در این پایان نامه با توجه به تدوین مقررات لایحه قانونی ۱۳۸۴ به بررسی مقررات حاکم بر اسناد تجاری (برات، سفته و چک) در قانون تجارت و مقایسه و تطبیق این مقررات با مواد قانونی تدوین شده در لایحه مذکور در این خصوص پرداخته است. در این زمینه پژوهشگر با تحقیق در چهارچوب موضوع رساله تمامی مقررات موجود در خصوص هر سه سند تجاری در قانون تجارت و لایحه قانونی مذکور را مورد بررسی و مقایسه و تطبیق قرار داده و سعی نموده است با بررسی و مقایسه مواد پیش بینی شده در قانون تجارت و لایحه قانونی و نیز بیان نقاط قوت و ضعف مقررات لایحه در مقایسه با قانون تجارت فعلی و هم چنین وجوه افتراق و اشتراک مقررات مذکور به پاسخی برای پرسش های مطرح شده در این رساله برسد.

آنچه در این رساله بیشتر از هر چیز دیگر اهمیت داشته و محقق نیز به دنبال رسیدن به آن بوده است این موضوع بوده که لایحه قانونی ۱۳۸۴ تا چه حد توانسته است نواقص و کاستی های موجود در قانون تجارت کنونی در خصوص اسناد تجاری را بر طرف نماید. در جهت دستیابی به این مهم و رسیدن به پرسش های تحقیق، محقق پایان نامه را در سه فصل تنظیم و در نهایت به بیان یک نتیجه گیری به شرح ذیل پرداخته است:

لایحه قانونی ۱۳۸۴ در مقایسه با قانون تجارت ۱۳۱۱ با الهام از برخی مقررات کنوانسیون های بین المللی از جمله کنوانسیون ژنو و آنسیترال دارای نوآوری های خوبی می باشد و بعضی از نواقص و کاستی های موجود در قانون فعلی از این طریق برطرف گردیده است. با این وجود علیرغم انتظار زیاد تغییرات و اصلاحات اساسی در مقررات قانون تجارت در خصوص اسناد تجاری به عمل نیامده است چرا که تغییرات ایجاد شده بیشتر به صورت جزئی از حیث نگارشی و هم چنین افزایش مواد تدوین شده در این خصوص به لحاظ تکرار احکام مشترک برات و سفته و چک می باشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۶	کلیات.....
۸	مبحث اول: تعریف اسناد تجاری و اقسام آن.....
۸	گفتار اول: تعریف اسناد تجاری.....
۹	گفتار دوم: اقسام اسناد تجاری.....
۹	بند اول: اسناد تجاری به معنای عام و خاص.....
۱۰	بند دوم: اسناد براتی و اسناد غیر براتی.....
۱۳	مبحث دوم: تعریف اسناد تجاری به معنی اخص.....
۱۳	گفتار اول: برات.....
۱۶	گفتار دوم: سفته.....
۱۷	گفتار سوم: چک.....
۲۲	فصل اول.....
۲۴	مبحث اول: شرایط شکلی حاکم بر برات و ضمانت اجرای آن‌ها.....
۲۴	گفتار اول: شرایط شکلی حاکم بر برات.....
۲۵	بند اول: قید کلمه «برات» در روی ورقه.....
۲۶	بند دوم: نام و محل اقامتگاه صادرکننده برات.....
۲۹	بند سوم: تاریخ صدور به روز، ماه و سال.....
۳۰	بند چهارم: محل صدور برات.....
۳۲	بند پنجم: مبلغ برات.....

- بند ششم: موعد پرداخت مبلغ برات ۳۳
- بند هفتم: نشانی کامل محل پرداخت برات ۳۵
- بند هشتم: نام و محل اقامتگاه براتگیر ۳۷
- بند نهم: نام شخصی که برات در وجه یا حواله کرد او باید پرداخت شود ۳۸
- بند دهم: قید اینکه نسخه اول، دوم، سوم یا الی آخر است ۴۰
- بند یازدهم: امضاء یا مهر براتکش ۴۲
- گفتار دوم: ضمانت اجرای عدم قید شرایط شکلی برات ۴۳
- مبحث دوم: قبول و نکول برات ۴۹
- گفتار اول: قبول برات ۴۹
- بند اول: شرایط قبولی ۴۹
- الف - اعلام قبولی ۵۰
- ب- محل درج قبولی ۵۱
- ج- تاریخ قبولی ۵۲
- د- اشکال قبولی ۵۴
- ه - خصایص دیگر قبولی ۵۶
- بند دوم: آثار قبولی ۵۸
- الف - عدم توجه ایرادات در مقابل دارنده ۵۸
- ب- الزام به پرداخت و مسئولیت تضامنی ۵۸
- گفتار دوم: نکول برات ۶۱
- بند اول: اشکال نکول ۶۱
- بند دوم: احراز نکول ۶۳

۶۴ بند سوم: آثار نکول
۶۵ الف – اثر نکول نسبت به براتگیر
۶۵ ب- آثار نکول نسبت به مسئولان دیگر برات
۶۶ گفتار سوم: قبولی شخص ثالث
۶۹ مبحث سوم: ظهنویسی برات
۷۰ گفتار اول: ظهنویسی انتقالی
۷۱ بند اول: شرایط شکلی ظهنویسی انتقالی
۷۱ الف – امضای ظهنویس
۷۲ ب- قید نام منتقل الیه
۷۲ ۱- ظهنویسی به نام شخص معین
۷۳ ۲- ظهنویسی سفید امضاء
۷۴ ۳- ظهنویسی در وجه حامل
۷۵ ج – تاریخ ظهنویسی
۷۷ د- تسلسل ظهنویسی ها
۷۸ ه- منع ظهنویسی
۸۱ و- ظهنویسی به صورت جزئی و مشروط
۸۱ ۱- ظهنویسی جزئی
۸۲ ۲- ظهنویسی مشروط
۸۳ بند دوم: آثار ظهنویسی انتقالی
۸۳ الف – انتقال تمام حقوق ناشی از برات و ملحقات آن
۸۴ ب- ضمانت تضامنی ظهنویسان

۸۶	ج- ایرادات در مقابل دارنده سند
۹۰	گفتار دوم: ظهرنویسی به عنوان وکالت
۹۳	گفتار سوم: ظهرنویسی به عنوان وثیقه
۹۵	مبحث چهارم: پرداخت برات
۹۵	گفتار اول: تکالیف و حقوق قانونی دارنده برات
۹۵	بند اول: تکالیف دارنده
۹۵	الف- وظیفه تحصیل قبولی
۹۸	ب- تکلیف مطالبه وجه و تشریفات قانونی در صورت عدم پرداخت
۱۰۲	ج- ارسال اطلاعنامه
۱۰۴	بند دوم: حقوق دارنده برات
۱۰۴	الف - حق طرح دعوی
۱۰۸	ب- تأمین خواسته در دعاوی مربوط به برات
۱۱۰	گفتار دوم: پرداخت وجه برات توسط براتگیر
۱۱۰	بند اول: نوع پول پرداخت
۱۱۲	بند دوم: تاریخ تأدیه وجه برات
۱۱۵	بند سوم: امتناع از پرداخت به حکم قانون
۱۱۶	بند چهارم: پرداخت در صورت مفقود شدن برات
۱۲۲	بند پنجم: پرداخت جزئی از برات
۱۲۴	گفتار سوم: پرداخت برات توسط شخص ثالث
۱۲۸	گفتار چهارم: مسئولیت امضاء کنندگان برات
۱۲۸	بند اول: مسئولیت تضامنی امضاء کنندگان

۱۲۹	الف-براتکش
۱۳۰	ب- براتگیر
۱۳۲	ج- ظهرنویسان
۱۳۳	د- ضامنان
۱۳۷	بند دوم: حدود مسئولیت امضاء کنندگان
۱۴۰	بند سوم: ورشکستگی مسئولین برات
۱۴۴	گفتار پنجم: اعتراض یا (واخواست) برات
۱۴۴	بند اول: مفهوم اعتراض
۱۴۵	بند دوم: انواع اعتراض
۱۴۵	۱- در مورد نکول
۱۴۵	۳- در مورد عدم تأدیه
۱۴۶	بند سوم: تشریفات اعتراض
۱۵۱	بند چهارم: معافیت از اعتراض
۱۵۳	گفتار ششم: مرور زمان در برات
۱۵۵	گفتار هفتم: برات و قوانین خارجی
۱۵۶	بند اول: قانون حاکم بر صدور برات و تعهدات برواتی
۱۵۸	بند دوم: قانون حاکم بر طرق اعمال حقوق ناشی از برات
۱۶۰	فصل دوم:
۱۶۲	مبحث اول: شرایط شکلی حاکم بر سفته و ضمانت اجرای آن‌ها
۱۶۲	گفتار اول: شرایط شکلی حاکم بر سفته
۱۶۳	بند اول: قید کلمه «سفته»

۱۶۳	بند دوم: تاریخ و محل صدور
۱۶۴	بند سوم: مبلغ سفته
۱۶۵	بند چهارم: گیرنده وجه
۱۶۶	بند پنجم: تاریخ پرداخت
۱۶۸	بند ششم: نشانی کامل محل پرداخت
۱۶۹	بند هفتم: نام و امضاء متعهد
۱۷۱	گفتار دوم: ضمانت اجرای عدم قید شرایط شکلی سفته
۱۷۳	مبحث دوم: پرداخت سفته
۱۷۳	گفتار اول: تکالیف و حقوق قانونی دارنده سفته
۱۷۳	بند اول: تکالیف دارنده
۱۷۴	الف- ارائه سفته برای تحصیل تأدیه و مطالبه وجه
۱۷۵	ب- واخواست سفته
۱۷۹	ج- ارسال اطلاعنامه
۱۷۹	بند دوم: حقوق دارنده
۱۷۹	الف- اقامه دعوی
۱۸۱	ب- حق درخواست تأمین خواسته
۱۸۲	گفتار دوم: پرداخت وجه توسط صادر کننده
۱۸۴	گفتار سوم: مسئولیت امضاءکننده گان سفته
۱۸۷	گفتار چهارم: پرداخت وجه سفته از طریق اجرای ثبت
۱۹۰	گفتار پنجم: مرور زمان در سفته
۱۹۲	فصل سوم:

- ۱۹۳ میحث اول: شرایط شکلي حاکم بر چک و ضمانت اجرای آن‌ها
- ۱۹۴ گفتار اول: شرایط شکلي حاکم بر چک
- ۱۹۵ بند اول: قید کلمه «چک»
- ۱۹۵ بند دوم: دستور بدون قید شرط پرداخت مبلغی معین با حروف و عدد
- ۱۹۷ بند سوم: نام بانك محال علیه
- ۱۹۸ بند چهارم: ذی‌نفع یا گیرنده وجه
- ۲۰۰ بند پنجم: نام صاحب حساب
- ۲۰۱ بند ششم: نشانی محل پرداخت
- ۲۰۱ بند هفتم: تاریخ صدور
- ۲۰۴ بند هشتم: محل صدور
- ۲۰۵ بند نهم: شماره حساب صادر کننده
- ۲۰۶ بند دهم: امضاء یا مهر و امضای صادر کننده
- ۲۰۷ گفتار دوم: ضمانت اجرای عدم قید شرایط قانونی چک
- ۲۱۱ میحث دوم: پرداخت چک
- ۲۱۱ گفتار اول: تکالیف و حقوق قانونی دارنده چک
- ۲۱۱ بند اول: تکالیف قانونی دارنده
- ۲۱۱ الف – مهلت ارائه چک و مطالبه وجه آن
- ۲۱۳ ب- ارسال اطلاعنامه
- ۲۱۴ بند دوم: حقوق قانونی دارنده
- ۲۱۴ الف – اقامه دعوی
- ۲۱۶ ب- تأمین خواسته

۲۱۷	گفتار دوم: تکالیف بانک
۲۱۷	بند اول: احراز هویت دارنده و پرداخت وجه چک
۲۱۷	بند دوم: مطابقت امضاء صادر کننده با نمونه امضاء موجود در بانک
۲۱۹	بند سوم: تکالیف بانک در خصوص صاحبان حساب
۲۱۹	الف - مسدود کردن حساب جاری برخی از متخلفین
۲۲۱	ب - تکالیف بانک مبنی بر ضبط و افشای اطلاعات
۲۲۲	ج- احراز و شناسایی هویت صاحبان حساب
۲۲۳	د- سایر تکالیف
۲۲۴	بند چهارم: تکالیف محال علیه در مورد عدم پرداخت حتی در فرض بودن محل
۲۲۵	الف- دستور عدم پرداخت از سوی صادر کننده چک
۲۲۹	ب- اعلام فوت و حجر صادر کننده
۲۳۱	ج- اعلام ورشکستگی صادر کننده
۲۳۲	د- توقیف وجه چک نزد محال علیه و عدم پرداخت آن
۲۳۳	گفتار سوم: ضمانت اجرای عدم پرداخت چک
۲۳۳	بند اول: مسئولیت مدنی
۲۳۳	الف - مسئولیت تضامنی امضاء کنندگان
۲۳۶	ب - حدود مسئولیت امضاء کنندگان
۲۳۷	ج - ورشکستگی امضاء کنندگان
۲۳۸	بند دوم: ضمانت اجرای کیفری صدور چک بلامحل
۲۳۸	الف- چک قابل تعقیب جزایی
۲۴۲	ب- شرایط شکلی تعقیب صادر کننده

۲۴۲	۱ - شکایت شاکی
۲۴۸	۲- گواهی عدم پرداخت
۲۵۲	ج- طرق رسیدگی به شکایت کیفری
۲۵۴	د- مواردی که صادر کننده چک قابل تعقیب کیفری نیست
۲۵۵	بند سوم: مسئولیت تضامنی نماینده و صاحب حساب
۲۵۸	بند چهارم: صدور اجراییه
۲۶۱	نتیجه گیری
۲۶۷	فهرست منابع:
۲۶۷	الف- کتب
۲۶۸	ب- مجلات و مقالات
۲۶۹	ج- قوانین و مقررات
۲۶۹	د- لوایح
۲۶۹	لایحه قانون تجارت مصوب ۱۳۸۴
۲۶۹	هـ- جزوات

یکی از وسیعترین و متحولترین حوزه های فعالیت انسانی بویژه با گسترش ارتباطات در جوامع بشری حوزه تجارت و بازرگانی است. مسلماً روابط بازرگانی با چنان سرعتی تغییر و تحول می یابد که گاه همگامی قوانین تجاری با ضرورت های ناشی از آن قدری دشوار می نماید. بنابراین برای اینکه روابط بازرگانی به خوبی و راحتی انجام پذیرد. باید قوانین و مقررات و اصول بازرگانی منطبق با مقتضیات تجاری و مورد قبول در سطح جهانی باشد و طبیعتاً قوانین و مقررات مربوط با سال های دور که در زمان خود جوابگو بود دیگر نمی تواند مورد پذیرش قرار گیرد و به هیچ وجه قابلیت آن را نخواهد داشت تا به طور عادلانه روابط تجاری اشخاص را تنظیم و در صورت بروز اختلاف به نحو صحیح به حل و فصل آن بپردازد.

قانون تجارت کشورمان علی الخصوص در بخش اسناد تجاری (برات، سفته، چک) که مدت زمان زیادی است از تصویب آن می گذرد نیز مستثنی از قاعده فوق نیست. این قانون که اقتباسی از قانون تجارت ۱۸۰۷ میلادی کشور فرانسه است در سال ۱۳۱۱ به تصویب رسیده و قریب ۸۰ سال است که از زمان تولدش می گذرد بدون اینکه در زمینه اسناد تجاری اصلاحی در آن صورت گرفته باشد و تنها تغییری که قانون مذکور تاکنون تجربه نموده است لایحه اصلاحی راجع به شرکت های سهامی مصوب ۱۳۴۷ می باشد که جایگزین مقررات شرکت های سهامی در قانون تجارت ۱۳۱۱ گشته است. به هر حال اگر چه قانون مذکور در واقع وسیعترین و گسترده ترین قانون اقتصادی کنونی کشور به شمار می رود اما کاملاً بدیهی است، این قانون با توجه به عمر بلند مدتش به قانونی کهنسال و قدیمی مبدل گشته است در حالیکه با توجه به سرعت تحولات اقتصادی و گسترش نقش معاملات تجاری در اقتصاد کشور و نیز گسترش روز افزون روابط تجاری بین المللی و از طرفی توجه به این موضوع که حقوق تجارت یکی از عرفی ترین و متحولترین رشته های حقوقی است و تحت تأثیر مستقیم عرف ها و رویه های تجاری شکل می گیرد ضرورت بازنگری در این قانون و تدوین قانونی به روز

و کارآمد که همگام با تحولات اقتصادی و تجاری در عرصه داخلی و بین المللی باشد را بیش از پیش آشکار می کند.

بر این اساس با توجه به ضرورت تغییر در قانون تجارت به عنوان مهمترین نهاد رسمی تجاری سرانجام لایحه قانون تجارت توسط وزارت بازرگانی با همکاری و همفکری حقوقدانان و صاحب نظران حقوق تجارت تدوین و کلیات آن در تاریخ ۱۳۸۴/۱۲/۸ عیناً مورد تصویب کمیسیون مشترک رسیدگی به لایحه مذکور در مجلس شورای اسلامی قرار گرفت. لایحه ای که علاوه بر کهنگی و قدمت قانون تجارت کنونی و عدم تطابق آن با گسترش دامنه تجارت امروز و نیز تحولات ایجاد شده در عرصه اقتصاد و تجارت جهانی به خصوص تحولات ناشی از پیشرفت های الکترونیکی و تکنولوژی و همچنین ضرورت به نظم درآوردن و ساماندهی روابط تجاری اشخاص چه حقیقی و حقوقی لزوم تدوین آن را به خوبی توجیه می کند.

با عنایت به مراتب فوق و نظر به اینکه مهمترین هدف در تجارت تسهیل در گردش ثروت و سرعت مبادلات تجاری است و تأمین این منظور نیز در واقع تنها از طریق اسناد تجاری ممکن است و از طرفی با توجه به تعداد موادی که قانونگذار به این اسناد اختصاص داده که این امر نشان دهنده نقش مهم و اساسی این اسناد در حیات اقتصادی کشور و همچنین اهمیتی است که قانونگذار برای اسناد تجاری قائل گردیده است. بنابراین واضح و روشن است که اصلاح و تغییر مقررات راجع به اسناد تجاری نه تنها هدف استفاده از این اسناد که همانا سرعت بخشیدن به مبادلات تجاری است را بهتر تأمین خواهد کرد بلکه می تواند آثار اقتصادی مهمی در جامعه بر جای نهد و نظم حقوقی کنونی را نیز تحت الشعاع قرار دهد.

بر این اساس در پایان نامه حاضر در نظر داریم با روش تحقیق کتابخانه ای و با بهره گیری از کتب حقوقی، مجلات قوانین، مقالات و نظرات دکترین حقوق با بررسی و تحلیل صحیح و دقیق مقررات حاکم بر اسناد تجاری در قانون تجارت ۱۳۱۱ و مقایسه و تطبیق این مقررات با

مواد تدوین شده در لایحه قانونی ۱۳۸۴ در خصوص اسناد مذکور و با بیان نقاط قوت و ضعف مذکور به این نتیجه برسیم که آیا نواقص و کاستی های قانون تجارت کنونی در بخش اسناد تجاری برطرف شده است؟ با توجه به اینکه برخی از مقررات قانونی موجود در خصوص اسناد تجاری فاقد ضمانت اجرا می باشند آیا تدوین کنندگان مقررات لایحه در این خصوص اقدامی مثبت به عمل آورده اند؟ آیا در تدوین مقررات لایحه از کنوانسیون های بین المللی موجود در زمینه اسناد تجاری از جمله کنوانسیون ژنو و آنسیترال الهام و بهره گیری شده است؟ با توجه به اینکه برخی از مواد قانون تجارت کنونی بر اثر گذشت زمان کارکرد مفید را از دست داده اند آیا اقدامی در جهت حذف مواد زائد به وجود آمده است؟ و در نهایت آیا اقداماتی که تدوین کنندگان لایحه در خصوص اصلاح و تغییر مقررات اسناد تجاری به عمل آورده اند مطابق با تحولات و نیازهای عرصه اقتصادی و تجاری دنیای امروز هست یا نه؟

براین اساس رساله حاضر به سه فصل تقسیم گردیده که فصل اول آن به بررسی مقررات حاکم بر برات در قانون تجارت و لایحه قانونی ۱۳۸۴ اختصاص داده شده است. این فصل شامل چهار مبحث است که مبحث اول آن در قالب دو گفتار که در گفتار اول شرایط شکلی حاکم بر برات و در گفتار دوم نیز ضمانت اجرای آنها مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

در مبحث دوم به قبولی و نکول برات طی سه گفتار که گفتار اول به قبولی برات، گفتار دوم به نکول برات و بالاخره گفتار سوم به قبولی شخص ثالث پرداخته شده است.

مبحث سوم نیز به ظهنویسی برات اختصاص داده شده، که در این مبحث نیز مقررات ظهنویسی در سه گفتار که در گفتار اول ظهنویسی انتقالی در گفتار دوم ظهنویسی وکالتی و در گفتار سوم نیز ظهنویسی وثیقه ای مفصلاً بیان شده اند.

بالاخره در مبحث چهارم این فصل مقررات پرداخت برات در قالب شش گفتار مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. در گفتار اول تکالیف و حقوق قانونی دارنده برات، در گفتار دوم

پرداخت وجه توسط براتگیر، و در گفتار سوم پرداخت وجه برات توسط شخص ثالث، در گفتار چهارم مسئولیت امضاءکنندگان سند، در گفتار پنجم اعتراض یا واخواست برات، در گفتار ششم نیز مرور زمان برات و در نهایت در گفتار هفتم برات و قوانین خارجی مفصلاً بیان شده است. در فصل دوم این پایان نامه به بررسی مقررات حاکم بر سفته در قانون تجارت و لایحه قانونی ۱۳۸۴ پرداخته شده است. این فصل شامل دو مبحث است. که در مبحث اول شرایط شکلی حاکم بر سفته در گفتار اول و ضمانت اجرای آنها نیز در گفتار دوم مورد بررسی واقع شده اند. مبحث دوم نیز به بررسی مقررات پرداخت سفته اختصاص دارد. این مبحث نیز شامل پنج گفتار است که در گفتار اول حقوق و تکالیف قانونی دارنده سفته، در گفتار دوم پرداخت وجه سفته توسط صادرکننده، در گفتار سوم مسئولیت امضاء کنندگان، در گفتار چهارم پرداخت وجه سفته از طریق اجرای ثبت و بالاخره در گفتار پنجم نیز مرور زمان در سفته را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده ایم.

بالاخره فصل سوم این پایان نامه نیز به بررسی مقررات چك در قانون تجارت و لایحه قانونی ۱۳۸۴ اختصاص داده شده است. این فصل نیز به دو مبحث تقسیم شده است که در مبحث اول آن شرایط شکلی حاکم بر چك و ضمانت اجرای آنها در قالب دو گفتار اول و دوم مورد بررسی قرار گرفته اند.

در مبحث دوم نیز به بیان مقررات پرداخت چك در پنج گفتار پرداخته شده است، که در گفتار اول آن تکالیف و حقوقی قانونی دارنده چك، در گفتار دوم تکالیف بانک، در گفتار سوم ضمانت اجرای عدم پرداخت چك، در گفتار چهارم مفقود شدن چك و بالاخره در گفتار پنجم مرور زمان چك را مفصلاً مورد بحث و بررسی قرار داده ایم.

در پایان نیز با بیان نتیجه گیری و ارائه فهرست منابع مورد استفاده نوشته حاضر را به پایان می‌رسانیم. ضمناً در خلال مباحث مطرح شده ایرادات وارده بر مقررات لایحه قانونی ۱۳۸۴ را بیان و در صورت وجود نوآوری به آن نیز اشاره می‌گردد.

همچنین با توجه به موضوع رساله در صورت وجود از بیان مباحث تکراری و مشترك از بیان آنها در این رساله حتی‌المکان نیز خودداری می‌گردد. در پایان ذکر این نکته لازم به نظر می‌رسد که در این نوشته از حرف «ل» به جای لایحه قانونی تجارت ۱۳۸۴ و همین‌طور به جای قانون تجارت ۱۳۱۱ در اغلب موارد از دو حرف ق.ت. استفاده شده است.

کلیات

از آنجا که مهم‌ترین هدف در تجارت گردش سریع سرمایه و سرعت مبادلات است و به دلیل نیازهای خاص از دیر باز ابزار و وسایل خاص در حقوق مبادلات ایجاد گردیده است که حتی الامکان به مبادلات تجاری سرعت بیشتری می‌بخشد. از جمله این ابزار اسناد گوناگونی هستند که در بین تجار رد و بدل گشته و مقررات خاصی بر آنها حاکم است که مقررات حاکم بر آنها با قواعد حاکم بر اسناد در حقوق مدنی متمایز می‌باشد. در این قسمت تعریف اسناد تجاری، اقسام اسناد تجاری و اسناد تجاری به معنای خاص را در دو مبحث مورد بررسی قرار می‌دهیم.

مبحث اول: تعریف اسناد تجاری و اقسام آن

گفتار اول: تعریف اسناد تجاری

همان‌گونه که اشاره شد حقوق تجارت به منظور تسهیل در گردش ثروت و رفع مشکلات انتقال طلب، سند تجاری را به وجود آورده تا تأمین بیشتری به دارنده آن اعطاء نماید.

اسناد تجاری صرف نظر از معنی کلی که ممکن است داشته باشند و به کلیه اسنادی که بین تجار رد و بدل شوند تعمیم داده شوند، معمولاً اسناد و اوراقی می‌باشند که قابل معامله بوده و معرف طلبی به سررسید مدت کم می‌باشد.^۱

به نظر برخی دیگر از حقوق‌دانان اسناد تجاری اوراق قابل انتقالی هستند که بین تجار وسیله پرداخت و انتقال وجه یا تخصیص اعتبار و سود بوده و بیانگر وجه قابل وصولی در سررسید معینه به نفع دارنده آن می‌باشند.^۲ قانون تجارت تعریفی از اسناد تجاری ننموده و لیکن در همین قانون و مقررات دیگر به چند نوع از این اسناد اشاره شده است از جمله: اسکناس، سهام شرکت‌ها، اوراق قرضه، اسناد خزانه، ضمانت‌نامه‌های بانکی، اسناد اعتباری، بارنامه اعم از هوایی، دریایی، زمینی، قبض انبارهای عمومی، چک، سفته و برات که از مهم‌ترین اسناد تجاری محسوب می‌شوند که البته در مورد مصادیق قطعی و کامل اسناد نظر قطعی وجود ندارد. مثلاً قانون تجارت در ماده ۵۲۸ و ۲۰۶ قانون مالیات‌های مستقیم از اسناد تجاری یاد کرده‌اند اما اینکه منظور قانون‌گذار صرفاً برات- سفته و چک است یا اینکه اوراق و اسناد مستعمل در تجارت می‌باشد مشخص نیست.^۳

^۱ ستوده تهرانی، حسن، حقوق تجارت (اسناد تجاری)، چاپ هفتم - انتشارات دادگر، سال ۱۳۸۲، ص ۱۵
^۲ افتخاری، جواد، حقوق تجارت ۳ (اسناد تجاری، بانکی و ...)، چاپ دوم، انتشارات ققنوس، سال ۱۳۸۴، ص ۳۶.
^۳ اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت تطبیقی، چاپ اول، مجمع علمی و فرهنگی مجد، سال ۱۳۷۳، ص ۱۸

گفتار دوم: اقسام اسناد تجاری

حقوق‌دانان در خصوص مفهوم اسناد تجاری با توجه به ویژگی خاصی که قانون‌گذار برای آن‌ها قائل است و یا بر اساس ماهیت و ویژگی خاص خود اسناد تعاریفی ارائه نموده و آن‌ها را دسته‌بندی کرده‌اند. از قبیل اسناد تجاری به معنای عام و خاص، اسناد براتی و غیر براتی که ذیلاً به هر یک از آن‌ها می‌پردازیم:

بند اول: اسناد تجاری به معنای عام و خاص

الف- اسناد تجاری به معنای عام عبارتست از: «کلیه اسنادی که در تجارت مستعمل است که تعداد آن‌ها محدود نمی‌باشد»^۱؛ و در تعریف دیگر اسناد تجاری به معنای عام کلمه اسنادی هستند که معرف طلب یا مالی بوده که به نحوی از انحاء در قلمرو تجارت مورد استفاده قرار می‌گیرند مثل اسکناس، برات، سفته، چک، اوراق قرضه، اسناد خزانه، قبض انبارهای عمومی- سهام شرکت‌های تجاری، بارنامه و غیره.

به این تعبیر اسناد مذکور از جمله وسایلی به شمار می‌آیند که در میان توده انبوه اموال منقول و غیر منقول که سرمایه جامعه‌ای را تشکیل می‌دهد به گردش درآمده امکان نقل و انتقال دارایی و موجبات ضمانت و مشارکت اشخاص را در امر تجارت به طور کلی فراهم می‌سازد به عبارت دیگر این اسناد سرمایه نوینی را با امکان ترکیب‌های گوناگونی از آن تشکیل می‌دهد.^۲ بنابراین اسناد تجاری به معنای عام منحصر به تعداد خاص نیست بلکه به کلیه اسنادی که بین تجار رد و بدل می‌شود اطلاق می‌گردد.

ب- «اسناد تجاری به معنای خاص کلمه به اسنادی گفته می‌شود که قابل نقل و انتقال بوده، متضمن دستور پرداخت مبلغ معینی به رؤیت یا سررسید کوتاه مدت که بجای پول وسیله

^۱ - اعظمی زنگنه، عبدالحمید، حقوق بازرگانی به اهتمام سهراب امینیان، چاپ سوم، نشر بینا، سال ۱۳۴۶، ص ۲۲۱
^۲ - اخلاقی، بهروز، جزوه حقوق تجارت ۳ دوره لیسانس، - انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، سال ۸۲-۱۳۸۱، ص ۲